

DANKÓ PISTA

— a szegedi nótafa

Írta: SIKLÓS JÁNOS

Még gyermekkoromban tanultam meg betűismeret és kottatudomány nélkül: „Madár vigan dalol a lombos ágon” — meg „Szőke kislány csitt, csitt, csitt”. Holdas nyári estéken a gyöps utca selyemfűvel borított árokpartján danolgtak korgóhasú, somogytelepiek. En közöttük csetlettem-botlottam, hallgattam, tanulgattam a nóákat. S miért, miért nem, ha szomorú-bánatosra fordult a melódia, elpityeregtem magam. Pedig nem voltam »sirva-vigadó« magyar úr, csak amolyan városszéli kis emberke, aki a betűvetés tudománya előtt állt. Itt az árokparton, kezdődött az én barátságom Dankó Pistával anélkül, hogy tudtam volna egykorú létezéséről, nótaszerzéséről.

Honnan is tudtam volna, hogy 1858. június 13-án született Szegeden a Cigánysoron, a régi Hangász utcában, a mai Bihari utca körül egy cigánygyerek, akiből olyan híres ember lett, hogy nótafának nevezte a nemzet. Apja cigányzenész volt és a múlt század hatvanas éveiben tudósbajban halt el. A félárva, vékonydongájú gyereket az anyja, Migyó Rozál nevelte, meszelőkötésből, kártyavetésből, jóslatásból, meg a jóég tudja, miminden mesterségből szerzett hatásokból.

Alig múlt tizenöt éves a Pista, amikor kezébe vette apja örökségét, a vedletthasú »szárazfát« és házáló cigányzenész pályán megkezdte önálló életét. Tüzelő temperamentuma nem sokáig hagyta ebben a foglalkozásban. Nagymúltú ösök, magyar orfeuszok ivadéka volt: Czinka Panna, Bihari János, Radics Béla talentumos utódának nem penész-szagú urasági bérlapatok udvarában, hegedűnyeggetőként kell majd elnéznie.

Erdélyi Náci, a híres szegedi primás vette gondjaiba a tehetséges gyereket. De a zabolátlan suhanc nem illeszkedett bele a szigorú zenekari fegyelmbe, elsökött a bandából. S talán ez a szerencsése, mert a nép érzésvilágából fakadó nótaalkotás meggyomoritotta volna a kávéház reprodukáló művésze, aki lehet nagyon szép, de eredeti sohasem.

Hánykódó fiatal életének következő állomása a Szegedi Színház. Technikai munkának vették oda a tizenöt éves cigánygyereket. Ismerkedett a művészettel — talán a színdarabok írásának gyökere is ide nyúlik vissza — a város szellemi életének néhány vezetőjével. Felülkerekedett benne a művelődési vágy, ez rövid időre elnyomta szilaj cigánysori ösztönét.

Innen is elszabadult. Hevenyészetten összekapart tudásával zenekart alakított, s a malacbanda élén vadonatúj primásként kihűzódott a Szeged környéki tanyavilágba, ahonnan néha-néha bevetődött a városszéli kocsmákba munkások, kubikosok, zsellérek, cselédek közé. A tanyák lakodalmasain, gazdag parasztok, meg kisebb pénzű, de nagyögű urak dáridóin próbálgatta magacsi-nálta nóta. Muzsikált sok vigat, meg sok keserveset. Mind a két hang az alföldi élet sűrűjéből bukkant elő, csak az életet tempózta fogékony lelke. Az egyik hang, az úri világok nevetős derűjéből vétett, a másik hang leginkább a summás, uradalmi béres zsuppon-vert, nehéz-szagú konyhájából származott, járadt szomorúsággal búgott a fiatal roma vibráló érzékenységen. Így egyengette, gyarapította naturalista lelkét az élet.

Ötvenöt éves volt, a kultúra magasabb tornyaival, a zene emelkedettebb művészségével, de azok a gyöparti emlékek megmaradtak. És ha valahol Dankó-nótát hallók, ...indig megállók olyan tisztalelkű áhitattal, mint hajdan, ötvenes koromban. Most már van annyi tudomány, hogy megfogalmazhassam az érzést, amely sokáig érzelmi megfoghatatlanság volt előttem: a néhai szegénység árokipart éneke, Szeged külvárosai és a tanyavilágában a legtisztább, legnemesebb emberi érzések mélyről fakadó tárulkozása volt és ezt a Dankó-nóta egyszerű szépsége csalogatta elő. Mentesen a kicsiszolt ész kacskaringóitól. Most már nem nehéz megállapítani: azok a nó-ták, amelyek a kenyéren és vékony szalonnán élő egy-kori proletárokból, ütött-kopott zsellérparasztokból, s ágrólszakadt majori családokban a legtisztább érzelmek kifejezéséül kéltek származott, többségükben nem számíthatók ma sem és a jövőben sem a »sirnavigadó« úri magyarság gusztyusát, éltelfogását szolgáló rosszszívű és hamis, cikornyás — a nép érzésvilágától idegen —, érzé-

gős műdalhoz és zenei giccshöz. Dankó Pista dalköltés-zetének javatermése évszázados ragyogással áll előttünk. Mai üdése is abban rejlik, hogy a dalok zeneisége (a műdalok egy részénél is) az eredeti népdalok hagyományából táplálkoztak. Az alföldi népdal és zene motívumai fellelhetők, kimutathatók a Dankó-nóták javarésznél. (Dankó nóái nem keverhetők össze a »sirva-vigadó« arisztokrácia ízlései szerint formálódott cigányzenével, amely minden lehetett csak nem népi eredetű.)

Kottaismeret nélküli ember volt, amikor első dalait komponálta. Ezt a tudományát későbbben szer-zette meg. Távol a művészettől, idegen zenei hatásoktól a valódi zenetudománytól, a népzene megmonta sok rossz elmélettel. Ez volt a másik szerencsése és ez vitte el a halhatatlanságig. Vajon honnan merítette a dallamot, a ritmust, a zenei ütemet? Ki hall-gatta — ez a naturalista cigány — a pacsirta trillájából, a rigó, fülemüle hangjából, a pittypalaty énekéből, a Tisza fodrozó vizének nyáresti, csöndes ritmusából, az alföldi nyárfák suhogásából, a tanyai futóhomok neszezéséből. S a szántó-vető parasztkocsijának zörgéséből, a munkás és a paraszt sóhajából. Móra írta egykoron a »Szegedi Napló«-ban:

— Egy őszi este hegedűjével toppant be a szerkesztőségbe lázasan, izgatottan. Az ajtót is nyitvahagyta maga után, behallatszott rajta az esti harangszó, az öregtemplom tornyából. — Ezt hallgassátok meg — kapta az álla alá csillogó szemmel a hegedűjét — most hallottam ki a harang szavából. Egy hang megütötte belőle füle-met. Ezt keresem én már három napja, most már meg-van, hallgassátok csak — s elhúzta, el is énekelte azt a zokogó kurucnótát, amit Endrődi versére csinált: »Nagybercsényi Miklós sírdogál magában«.

Csak a saját dalait, azt akarta játszani. E gondolat vált életének, erőfeszítéseinek értelmévé. Zeneköltői fejlődésében határállomást jelentett Pósa Lajossal történő ismeret-ségtétele. Pósa a lart' pur lart' művelője népszerű ember volt Szegeden a múlt század nyolcvanas éveiben. Azidő-ben a »kis-pipá«-ban volt az írók, újságírók, művészek asztala. Itt hegedülte el Dankó az első feljegyzett szerze-ményét. Megzenésítette és szövegben megváltoztatta Pósa versét, amely Pósa írásában így hangzik:

»Nem jó mindig, minden este a kocsmába eljárni«.

Dankó változtatása után így:

»Nem jó mindig, minden este a fonóba eljárni«.

Később ebből a nótaból egy »Szegedi Napló«-beli cikk miatt sajtó- és rágalmazási per lett, amelynek az az érde-kessége, hogy Erkel Ferenc volt a zeneszakértő. Erkel meg-állapította, hogy Dankó a nóta szerzője és a felperes, a fővárosi zeneszerző próbálgatta elcsipegetni a babért Dankótól. Már országos zenei hírnévre és gazdája, amikor újabb pere támadt: plagizálás vádja érte és az ügyet a fővárosban tárgyalták. A tárgyalás előtt Gárdonyi Géza felkérte dr. Jókai Mórt — jogszakértőként Dankó mellé. Amikor a felperes ezt megtudta, sürgősen visszavonta a plágium vádját.

Az első dalt követte a többi. Magakészítette szövegek is ránkmaradtak szép számmal. Nagyon sok nó-tát szerzett. Az »Új Idők« országos magyarnóta-versenyén (1895. június) háromszáz pályázó közül nyert első díjat: »Zug a szélvész, háborog a Balaton« kez-detű, Gárdonyi-szöveg zenéjével.

Csongrád megye városaihoz, falvaihoz sok emlék fűzte Dankót. Megfordult a megye minden jelentősebb városában, s muzsikájával elbűvölte a lakosokat. A Sze-ged környéki községeknek is ismerője és látogatója volt. Hódmezővásárhely volt legkedveltebb helye. Ide járt el legtöbbször. Itt szívbeli barátját látogatta, Czutor Béla, a híres vásárhelyi Béla cigányt, akinek hírét egy Dankó-nóta adja át nemzedékről nemzedékre:

»Vásárhelyi sétatérén Béla cigány muzsikál,
Hajlik ide — hajlik oda — lilomszál, rózsaszál.
Enfelém is hajladozott, mosolygott egy rózsá,
Bár sohasem hajladozott, ne mosolygott volna.«

Írt színműveket is, három színdarabja maradt az utókor számára. És háromnál sokkal több színdarab muzsikáját állí-totta össze saját zenéjéből. E sovány tartalmú darabok tiszta-virág-életüket is Dankó nótainak köszönheték. Egy ilyen színművet volt: a »Szőke kislány csitt, csitt, csitt« kezdetű Dankó-nóta is. Blaháné több színdarabban alkalmazta betét-ként Dankó egy-egy dalát. Három színdarabján — tartalmi gyengeségük mellett — végigvonul a népi élet íze, levegője, a nemzeti jellegzetesség. Mindhárom darabját bemutatták. Kettőt a fővárosban is. Színdarabjai közül legsikerültebb volt a »Cigányzerelen« de ez is talán csak húsz előadást ért meg, ezt is zenéjének köszönhet.

Kiadott népdalfüzetei közkézen forogtak az egész or-szágból. De népszerűségének gyarapodásában nagy szere-pet játszott, hogy társulatával országos turnékat csinált magyaros viseletben, magyar nóákkal. Ezzel a legcél-szerűbben fejezte ki az Osztrák-Magyar Monarchia eluta-sítását. Nem volt függetlenségi harcos, ez a gondolat talán meg sem formálódott benne határozottan, de ahol muzsi-kája megszólalt, ott háttérbe szorult az osztrák zene. Így érthető meg, hogy Ady miért lelkesült fel annyira Dankó nagyváradi fellépésén. Erről Juhász Gyula is megemléke-zett a »Délmagyarország« 1928. december 25-i számában, »Dankó Pista« című tárcájában:

»A millennium után Budapestre sodorta a sorsa a nóta-fát, aki sohase tudott igazán gyökereket verni a számára idegen aszfaltban. Kerepesi úti kávéházak közönségének húzta a magyar nóákat, majd daltársulatok alakított (nők is voltak benne) és elindult velük vidékre: 1900 őszén Nagy-váradon egy fiatal, sápadt, egőszemű újságróval került össze. Ez az ifjú legény mámoros lett a nóától, és verset írt hozzá, amelyet egy ünnepi vacsorán olvastak fel a dalos cigány előtt. Ady Endrénél — mert ő volt az ifjú — ez a leg-szebb, legigazabb, legerősebb verse a »Még egyszer« kötetben egy kamasz zseni hódolata a másik nagyság előtt,

aki eredendő magyarságát új lángra lobbantja a költőnek, akit úgy, úgy húz magához egy idegen isten, de aki mégis győztes, mégis új és magyar lesz nemsokára. Ady Endre háromszor ismétli ebben a vallomásos, ébredéses versében:

»Magyar Dankó Pista, áldjon meg az isten.«

A nemzet nótafája volt, de egész élete kacagó nyomó-rúság, megsiratni való derű volt. Életének utolsó lépcső-jéről úgy lépett tovább, hogy csak a szegénysége maradt utána. Nem is lehetett másképpen. Kinek kellett egy mu-zsikáló cigány? Helyzetén az sem változtatott, hogy baráti köréhez tartozott Ady, Tömörkény, Gárdonyi, Móra, Blahá-né és sokan mások az ország szellemi életének nagyságai közül, hiszen e »nagyságok« is éppen hogy éltek a ferenc-jóskák világban.

Barátai unszolására és költségén San Remo tündéri ege alá ment gyógyítani foszladozó tüdejét. Apjától örökölt betegségére nem hozott gyógyulást a tengerpart. Ez a gyógy-kúra hasznos volt, mert alkotókedvét visszaadta s tíz új dallal érkezett meg a tengerpartról. Ezek közül való nóta:

»Lemegyek a tengerszélre, annak is a közepére.

Gyöngyöt szedek zsinorra, szalagra,

Jó lesz babám, hófehér nyakadra.

Megkérem a sasmadarat, hozzon néked napsugarat,

Szép szírvány jó lesz pántlikának

A hajába ennek a kislánynak.«

Életének utolsó két esztendejében újra a régi Dankó. Ismét zenekart szervezett és járta az országot. Mindenhol szeretettel fogadták a nótafát és népszerűsége ebben az utolsó két esztendőben érte el tetőfokát. De az utazások, éjszakázások, a megerőltetett munka végképpen aláásta egész-ségét. A beteg tüdő elpusztult. Ezerkilencszázhetven ötén már jártányi ereje sem maradt és a következő év tavaszán fiatalon, negyvenöt éves korában, Budapesten meghalt.

Barátai szülővárosába, Szegedre hozatták, hogy abban a földben pihenjen, amelyik adta. A Nyugati pályaudvaron díszesen bucsúztatta a nóái mellett vigadó, búsló buda-pesti nép. A főváros számottevő intelligenciája is meg-jelent e búcsúzáson, s Herczegh Ferenc író méltatta az ideiglenes ravatalnál a nemzet nótafájának maradandó érdemeit.

A múzeum csarnokában ravatalozták fel Szegeden. Ilyen temetés még nem volt ebben a városban. Ezek vet-tek búcsút a város szegénységének nagy halottjától, igazán, őszintén, úgy, hogy a sirató könnyekben a szívek bánata is benne volt.

Életében szegénysége mellett üldözte helyzete kettős-sége is. A cigányok kivetették maguk közül, mert »úr« volt, az urak meg nem fogadták be, mert cigány volt. Ez a kettősség egész életén át üldözte. Talán még ennél is fájdalmasabb volt számára, hogy a magyar királyi hivatalos műtőzet a fogát csikorgatta rá és megkérdőjelezte talentumát. Bár halála után a magyar zenetörténet úgy könyvelte el Dankó Pistát, hogy »ha néhány nótaalkotónk kiölné is volt nála dallamverésben, annyi temperamentumot és olyan eredeti-séget senki sem vitt dalköltészetünkbe, mint ez az impresz-ionista cigány, akinek mindenkinél több adatott a nép-lélek erejéből és bájából« (Móra).

Természetesen korántsem állítjuk, hogy Dankó zenéje összehasonlítható a klasszikus zenével, de a maga nemében páratlan zene, és joggal nevezhetjük el Juhász Gyula a nagy cigányt szegedi Schubertnek, aki bevonulhatna a szegedi kultúra templomaiba. Manapság is elmondhatjuk ezt, ami-kor vad, dekadens ritmusok szennyes árva készűl elő-ni a magyar gátakat. Gondoljunk csak a csa-csa-csa, rock and roll, mambo, calypso eltorzított zenéjére.

A halálának évtizedes évfordulóira, születési megemlé-kezésekre írt monográfiák, cikkek, — kivéve Adyt, Juhászt, Mórát és még néhány nevestollú magyar író — nem méltó-k Dankóhoz. Negédes, érzélgős, a valóságtól távol álló megemlékezések ezek többségükben. Nem, csoda. A meg-emlékezések szerzőinek többsége távol állt Dankó dalkölté-szetének megértésétől. Munkásságának megítélésében sem-miféle elvet sem alkalmaztak, s nem voltak tekintettel nóta-költészetének legjelentősebb vonására: a szokványos ci-gányzenétől különálló, az alföldi népdalokat meglevenítő, abból merítő tevékenységére.

Dankó Pista a mienk. A felszabadult dolgozó ma-gyar népé. Nagypapákról unokákra maradt dalai a mi dalaink.

Öregek és fiatalok, munkások és parasztok nemcsak Szegeden és Szeged környékén, hanem az egész országban magukénak vallják a Dankó-nóták legjobbjait.

A Szeged környéki tanyákon vasárnap délutánoként régi cimbalmok és citerák húrjain felhangzik: Egy cica, két cica, száz cica sej... — Tejbe fürdik az én rózsám... — Sötét erdő sűrűjéből... — Darumadár fenn az égen... — Most van a nap lemenőben... — Madár vigan dalol a lombos ágon... — Eltorzított a hegedűm... Szól a Dankó-nóta...

A márványcigány

Alant születél, csillagokba szálltál...

Szegedtől Csengőd tuskés, messzi út;

Becézett Pósa egy cigányfiút,

Mert dal-ruhája szebb minden palástnál.

Dicsőség-rózsá szirmát záporozza:

A sétatérén Béla hegedül,

A Balaton zúg bús feleletül,

S híres szílmalmát őrzí még Dorozsma...

Elillant lába fűrge év-ünöknek,

S azóta sirva egyre keresünk,

Letört violánk, eltört hegedünk...

Osszel-tavasszal jaj, de eltűnődnek

A titkos álmu, ballagó Tiszán

Tömörkény, Móra, és márvány-cigány.

MÁRKY IMRE